

„Mindannyian Kemény István zakójából bújtunk elő” – írja k.kabai lóránt Kemény István *Állástalan táncosnő* című összegyűjtött verseskönyvének fűlszövegén. Igaza van. Pontosabban igaza lehet. Mindenesetre, ha a mai magyar fiatal

8 Lázár Bence András

A GYÓGYFŰÉRT MEGYEK

Kemény István:

Állástalan táncosnő

kortárs irodalom jelenleg meghatározó, illetve hajdani csoportosulásait veszszük alapul (Telep csoport, Előszézon, Körhinta kör) bizonyosan állíthatjuk: k.kabainak igaza van. A fentebb említett tömörülések szerzőinek költészetében Kemény István, mint apa, mint apa-szel-

lem, mint apa-figura, mint mester komolyan ott táncol a szövegek között.

De ki ez a Kemény István? Ki az az ötven éves költő, akinek zakója ennyi mindent tud? Miből van ez a zakó, kik azok a nagy mesterek, akik ezt a zakót ilyen erőssé formálták? Ezeket kérdéseket mind megválaszolja – sőt még többet is – a szerző ötvenedik születésnapjára a Magvető kiadónál megjelent, Péczely Dóra által szerkesztett Kemény-kötet.

Már a műfaji meghatározásnál is megállhatunk egy pillanatra: összegyűjtött versek. Élő költő, még csak ötven, miért van erre szüksége egyrészt a szerzőnek, másrészt a kortárs szépirodalomnak? Nagy bátorság összegyűjtött verseskönyvet megjelentetni, de ezúttal meg kell állapítanunk: sikerült. Ez egyfelől a szerző személye körüli fentebb említett már-már mitikussá növvő nimbusznak, másrészt a szövegek kvalitásának, harmadrészt pedig a szerzőt, munkásságát jól ismerő, megfelelő szakmai tudással és tapasztalattal rendelkező szerkesztőnek köszönhető.

A könyv a versek születésének időrendjében követi 1980-tól 2006-ig a szerző eddigi életművét. Rendkívül ügyes húzásnak bizonyult ez a szerkesztő részéről, hiszen nyomon követhető a líra, a Kemény-hang, a motívumrendszer alakulása. Úgy gondolom, mindez szerény megoldásnak is bizonyult, hiszen meghatározó költőről beszélhetünk ugyan, nagy munkássággal, de Keményt ötvenéves kora létére „hagyományos” összegyűjtött verseskönyvbe betenni, úgy érzem nem lett volna szimpatikus, pontosabban elegáns. Szintén az időrendiség szükségességét támasztja alá, hogy így megfigyelhetjük, hogyan jut el Kemény a kilencvenes évek közepére, ahhoz a költői nyelvhez, amely alapjaiban meghatározza a mai kortárs fiatal líra hangját.

k.kabai lóránt szerint sokan, legalábbis a 35 év alatti költőnemzedék meghatározó alakjai mind Kemény zakójából bújtak elő. Miért állítja ezt k.kabai, és ha ezt az állítást valóban igaznak tekintjük, miért történhetett

ez így? Mi az, amit Kemény, az 50 éves költő tudott és a mai napig tud? A válasz természetesen nem olyan egyszerű. Úgy gondolom, első ízben mindenféleképpen Kemény mestereit kell megkeresni, aztán megválaszolni Kemény mennyiben és hogyan tudott újat hozni a nyolcvanas- kilencvenes évek lírájába, és csak ezen kérdések megválaszolása után kereshetjük meg azon fontos poétikai tényezőket, amelyek valóban meghatározó jelleggel rendelkeztek, rendelkeznek a fiatal alkotók saját hangjának alakításában.

Kemény korai versei – itt elsősorban az első két könyvre gondolok: *Csigalépcső az elfelejtett tanszékekhez* (1984), *Játék méreggel és ellenméreggel* (1987) – úgy gondolom, még erősen kötődnek olyan szerzőkhöz, mint a Kemény kapcsán sokat emlegetett Ady Endre. De én a klasszikus angolszász irodalom hatását is kiemelkedően fontosnak látom, a korai Kemény-versek melankolikus, már-már balladisztikus hangulata, vallomásossága sokszor Poe, Blake, Keats, Byron szövegvilágát juttatja eszembe, de néha Nagy László, Weöres és Nemes Nagy Ágnes poétikája is felbukkan a korai Kemény-versekben.

A korai Kemény-féle szimbólumrendszer eltérően a szerző kortársainak (Sziij Ferenc, Gál Ferenc, Marno János), ha úgy tetszik motívumtalan, szimbólumrendszer nélküli letisztult lírájától bátran használ olyan nagy hagyománnyal rendelkező ősi motívumokat, olykor legendákat, mint Gilgames, Jó és Gonosz, Bűn, Élet, Halál. Ezt a kijelentésemet jól példázza *A gyógyulás* című vers néhány sora: „A gonosz kínozza a gonoszt, / jaj, ne bánts, Gonosz! / Kihúzza öreg fejét a sérülésből / és táskás szeme néz. / (Nem hall.) / Foga közt ladikkal úszik el. / Ő volt a seb a sérülésben. / Minden más gyógyul magától.”

Ez egy olyan pont a Kemény-poétika értelmezésében, amely kapcsán érdemes megállni egy pillanatra. Úgy gondolom, hogy amíg a Kemény mellett sokat emlegetett fiatal líraformáló alkotók: Sziij, Gál, Marno költészete elsősorban a korai magyar avantgárd és a modern francia költészet (Claudel, Riviere) hagyományait dolgozza fel, addig a Kemény-líra az angolszász irodalom jellegzetességeivel munkálkodik. A vallomásosságot bátran felvállalja, nem fél az alanyiságtól, és nem „táncol” annyit a nyelv fogalmi színpadán, hanem csak használja azt, úgy, ahogy az átlag ember is teszi, tenné. Mindenesetre megállapíthatjuk: bármennyire vallomásosak ezek a szövegek, többségük még távol marad az alanyiságtól, univerzális és objektív, de néhol melankolikus, narratív elbeszélése iróniával és banális történetekkel is keveredik, amely esetenként már ekkor olyan kompozíciót hoz létre, amely majd csak később jelenik meg hangsúlyosan Kemény költészetében. Jó példa erre *Az éjszakai órák* című vers: „A sötétség az az ember / Aki kiadja szobáit / Aki kiadja szobáját / Dórának, a szomszéd házban. / Dóra

tizenkilenc éves / Éjjel akar hegedülni / Éjjel akar gyakorolni / Álmosan és türelemmel." Itt egy hétköznapi szereplőt (Dóra) von be az amúgy komoly és szürreális „játékba”. A *Kínlődás az anyaggal* című verse esetén a Hold-motívum és a mindennapi (köröm, macska) motívumok keveredése hoz létre különleges kompozíciót: „A Hold például csak ékszer, / estefelé, a fenyőm, nekem. És / csak ha semmi pára nem borítja. / A Hold például csak ékszer. // Írtam ezt, midőn kétségbeestem / és ékszert kotortam a körömöm alól / és mintha macska sírt volna fel kint – / készült bent első prédikációm.”.

De ha elérkezünk az 1996-ban napvilágot látott *A néma H* című kötet verseihez, azt vesszük észre, hogy valami nagyon megváltozik ebben a költészetben. A fiatal lendület, az Ady Endré-s düh már eltűnik, és valami új jelenik meg. Kemény költészete az univerzálístól az alanyi felé fordul, de valamit megőriz még az objektívól, ez pedig nem más, mint a gondolatiság, a gondolatiság azon formája, amely már-már filozófiai dilemmákat tár az olvasó elé. Kemény költészetében a kilencvenes évek közepén új témák jelennek meg, a korai sci-fi hangulat eltűnik, azt legtöbbször felváltja a banalitás, a témaválasztásban is sokkal visszafogottabb, bölcsebb kezd lenni. Legtöbb esetben a jó és a rossz; a bűn, a bűnbeesés és a bűnhődés; az élet és a halál etikai problémáit boncolgatja őszintén, szemérmetlenül és visszafogott bölcsességgel. Az *eperfa lombja* című versében például egy egyszerű történetet köt össze a gonosz, a bűn kérdésének megválaszolásával: „Honnan tudjam, mit láttam még működésben, / most, mikor az új is lassan eltűnőben, / mi járta utolsó sétáját el aznap / színét és visszáját hordva a gonosznak? / A nagyvillany aznap nem volt csak leoltva, / aznap kavargott úgy az eperfa lombja, / mesétekből egyszer látszott, hogy kíméltek, / aznap kérdeztem meg a sötét miértet.” Míg a kötet címadó verse egy óriás allegória az életről és a táncról: „Az élet, kérem, az nem táncanfolyam, / hogy a hirdetési oldalt bön-gészgetve a kályha mellől / újrakezdjük!” (*Állástalan táncosnő*). Érdemes kiemelni Kemény esetén az „élet” motívumát. Sokszor sokféleképpen ír az életről, még akkor is, ha éppen a halálról beszél, erre kitűnő példa az egész *Élőbeszéd* ciklus: „Ébren tartott, az erkélyre állított, egy / majdnem kitelte holdat tett elém, / és azt nézette velem, hiába. De / végül aztán macskát küldött az udvarra, és a zúzott kavics / megbocsátóan csikorgott / a súlyos léptek alatt.” (*Élőbeszéd 11.*) Vagy éppen az egyik legismertebb (Bárdos Deák Ágnes által is feldolgozott) *Távoli légiveszély* című szövege: „Nézd csak azt a repülőt, / elrepült a Hold előtt. / Nézd csak azt a repülőt, / A Hold tért ki, tőle. / Választás kérdése csak, / Ember légy vagy égi test. / Nézd meg azt a repülőt. / Az akarsz lenni?!” De a *Valami a vérről* című kötet címadó versének egésze tárja elénk talán teljességében Kemény élet-halál dilemmáját: „Az élet dönt fát a hintó elé, maga az élet, / az élet dönt fát mögéje, ha megállt, az élet

kavarja meg a lovakat, az élet, / a fák közül az üvöltéseket ő hajtja ki, / a lesből a zsványokat ő hajigálja a célra. / Az élet metszi el a torkokat, maga az élet, / adja el a hintót, az élet, az élet.” (*Valami a vérről*). A szerző, ha úgy tetszik, filozófussá válik, olyan filozófussá, aki a legtöbb esetben nem ítélkezik, csak elmesél, és a végén kérdez.

11

Ugyanakkor Kemény több ízben közéleti költészetet is csinál, természetesen ezt a tőle megszokott visszafogott módon. Ezt olvashatjuk az *Éjjel a nyájaknál* című versében: „Elmentek a pásztorok öreg fejükben / a renddel, és ha ma éjjel újjászületik / az ember, akkor is gazdátlan a jelen.”. Vagy *A bűnbeesés* című szövegben: „Száz éve, mikor a nagy vashajók / áthordták a bűnt Amerikába / Európa meggyónt és megáldozott / és még nem derült ki, hogy hiába // Meggondolatlanul tűzre raktunk / valamit, ami most lassan ég el.” De az egyik legismertebb „politikai” verse a nagy vihart kavart, s az összegyűjtött versek között annak időhatára miatt nem szereplő *Búcsúlevél* című szöveg, amelyben újra az Ady Endre zakójába bújít Keményt halljuk, aki már nem annyira visszafogott, mint volt a fentebb említett két versben.

A szerző munkássága kapcsán szintén érdekesség, hogy Kemény a szerelmi költészetben nem vész el, néha-néha ír ugyan „szelelmes” verset, de eddigi életművét olvasva jócskán háttérbe szorul, az amúgy főként a mai fiatal líra, a Kemény-zakóból kibújó költők műveiben uralkodó téma. De ha csinálja, akkor a tőle megszokott profizmussal teszi, álljon itt két példa ennek bizonyítására: „A kétszer kettő jutott eszembe / róla reggel / s jár az agyam még délután is. // Most boldog vagyok, mert egyben látom, / aminek rég / szét kellett volna esni, / te naiva vagy, bízol bennem, / megmondod: négy, és tudom, hogy nem nevensz ki.” (*Egy megmaradt házasság*); „Mondta, hogy világgá megy, / mondtam, hogy sietek sajnos, / mondtam, hogy akkor menjek, / motyogtam: akkor én is... / mosolygott: szia, és elment. / Az utca lejtett előtte / és emelkedett előttem, / emelkedett és lejtett, / végig működött közben.” (*A néma H*).

Úgy gondolom, az *Állástalan táncosnő*, pontosabban a Kemény-életmű értelmezése kapcsán mindenféleképpen foglalkozni kell egy kiemelkedő fontosságú verssel. Ez a kötet első szövege, a 1984-es *Csigalépcső az elfelejtett tanszékekhez* című kötetben megjelent *Tudod, hogy tévedek* című vers („Tudod, hogy tévedek / Tudom, hogy tévedek / A Gyógyfűért megyek / Amerre Gilgames // Hatalmas istenek / De könnyes istenek / Szívemre esőt / Negyven nap öntenek // Eső a földre hull / A Föld a Napra hull / A Nappal hullni kell / Tovább, gyanútlanul // Gyanúmra Nap nevet / Mert mégse tévedek / Egyszer majd lányt hozok / S kábító gyógyfüvet”). Fél füllel ugyan, de Ady Endrét halljuk („Góg és Magóg fia vagyok én, / Hiába döngetek kaput,

12 falat / S mégis megkérdem tőletek: / Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?), természetesen másként, máshogy. Kemény Gilgamesként indul el a gyógyfűért, bizonytalanul („Tudod, hogy tévedek / Tudom, hogy tévedek”), de mégis biztosan („Mert mégse tévedek”), nem enged ebből a keresésből, ma kacs, mint Góg és Magóg fia, hiszen „Hatalmas istenek / De könnyes istenek” kísérik, ugyanakkor olyannyira határozatlan, mint kora, a nyolcvanas évek. Kemény kalandor-motívuma aztán a későbbi könyvekben újra és újra visszatér. 1990-ben még szintén bizonytalan: „Ó, hogyha tudnám, mit akarok.” (*A vándorhoz ragadt föld és a földhöz ragadt vándor*). Aztán kicsit később már újra a góg és makacsság hangján szól: „A halálnak elvei voltak. Ezekből miattam engedett.” (*Egy kalandor*). A vándor egyre tapasztaltabb lesz: „Jó félni. Fürdök az erős félelemben, / mert a gyengékben már-már meggonoszodtam.” (*Amatőr vándor dala*). És végül az *Egy nap élet* című versében megelégszik, vagy éppen lemond a sikeres útról: „Már annyit éltem volna eddig, hogy elég is lenne, / hogy vagyok”. Mindenesetre Gilgames 2005–2006-ban elérkezik az út végére, minden bizonnyal megtalálta a Gyógyfűvet és elégedett: „Egy szép napon, mikor egy régi fénykép, / egy fél pár kesztyű / vagy más kacat miatt, nem is tudom, / de a régi önmagammal / szembesültem már megint, / hogy milyen buta voltam, és szívtelen, / és bár a helyzet nem túl sokat változott, / valami csoda folytán mégis vannak / gyerekeim, múltam, sőt, gerincem, / egyszerűen, hogy ma mennyivel boldogabb vagyok” (*Célszerű romok*). 1980-tól 2006-ig Kemény István odüsszeuszi útjának naplója ez a könyv, Kemény munkássága egy nagy napló, ahol a hős valami gyógyfűért indul, közben kicsit eltéved, kicsit révbe ér, hol bizonytalan, hol biztos megszerzett tudásában, keres, kutat, elemez és tagad.

Kemény István irodalomtörténeti jelentőségének, helyének megítélésére, egy metaforával kell, hogy éljek. Az eddigi magyar lírát tegyük fel egy polcra. A polcon egy könyv egy szerző, és lennének szerzők, akiknek nem könyvként szerepelnének, hanem a polc tartódeszkáit kapnák. Példának okáért: Ady Endre elemében felforgatta az akkori magyar líra folyását, így Ady Endrének adunk egy deszkát. Radnóti Miklós zsenialitása mellett persze újat, vagy, úgy vélem, az akkori lírát felforgatóan újat nem hozott, tehát ő a megfelelő polcra kerül egy szép nagy könyvvel (természetesen Radnóti hiánya ezen a polcon értelmezhetetlen lenne). Tehát se Ady, se Radnóti nem hiányozhat erről a polcra, de Ady deszkája tart 10 költőt, Radnóti követ 3. Kemény István helye, helyzete már kicsit bonyolultabb, hiszen alakja, szép lassan fúrja át a magyar líra szövetét, és mostanra elértünk egy olyan ponthoz, amikor azt mondhatjuk, Kemény nélkül a 2000-es évek után megjelenő költőgenerációk nem léteznének, vagy pontosabban léteznének, de nem ily módon. Mindent összevetve egyelőre úgy tűnik Kemény tartódeszka.

Kemény István *Állástalan táncosnő* című műve elsősorban egy költői korszak összefoglalója, amely felkerült arra a képzeletbeli könyvespolcra, ahonnan levenni már nem lehet. Kemény István 1980-ban elindult, elindult a gyógyfűért, amit a mai nap is keres, a gyógyfűért megy, mint Gilgames, a gyógyfűvel a kezében táncol állástalanul. Talán már ő is tudja, **13** hogy nem téved, mert mi tudjuk, hogy Kemény István nem tévedett. (*Magvető, Bp. 2011*)

Új Forrás 2012/8 – Lázár Bence András:
A Gyógyfűért megyek
Kemény István: *Állástalan táncosnő*

Fülöp Péter: Fényfürdő

